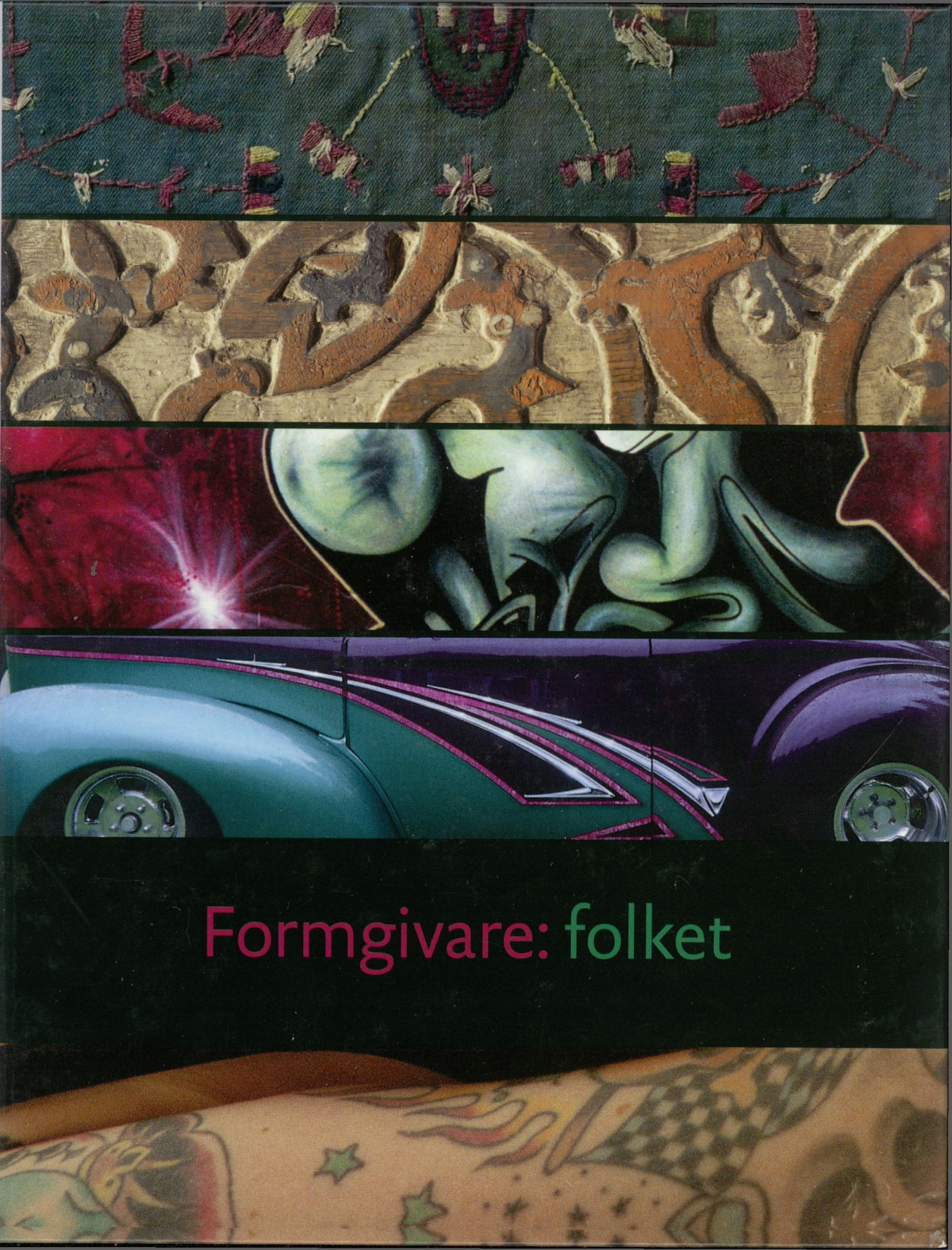

Formgivare: folket

Formgivare:
folket

FATABUREN 2005

Formgivare: folket

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2005

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig. Till årets bok bidrar även Vera och Greta Oldbergs Stiftelse.

Fataburen 2005
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktör Christina Westergren

Medredaktör och sakkunnig Johan Knutsson

Bildredaktör Peter Segemark

Omslag och grafisk form Lena Eklund

Omslagsbilder ur boken

Foto s. 38–39 Peter Segemark, Nordiska museet (överst), Daniele BUETTI (se vidare s. 41–42), Gunnar Bergkrantz (stora bilden).

Foto s. 90–91 Marie Andersson, Skansen (överst), Peter Segemark, Nordiska museet (övriga).

Foto s. 198–199 Jämtlands läns museum (överst), Annette Rosengren, BilderBenkt i Orsa (stora bilden).

Tryckt hos Fälvh & Hässler, Värnamo 2005

ISSN 0348 971 X

ISBN 91 7108 498 3

Inledning

Att utnämna folket till formgivare är inte riktigt samma sak som att tala om folkkonst. Folkkonst är ett begrepp som började användas inom universitets- och museivärlden för drygt hundra år sedan. Av tradition är det förknippat med de kulturhistoriska museernas samlingar. Formgivning innebär ett kreativt estetiskt tänkande och har liksom folkkonst oftast en social uppgift eller en praktisk funktion, vare sig det handlar om två- eller tredimensionella produkter. Men formgivning kopplas idag också allt mer till personen i skapelseprocessen. Formgivaren har ett namn som kan bli ett varumärke, design har blivit individens möjlighet att märkas. Man ser numera oftast inte folket för bara individer och att kalla folket formgivare är därför något av en paradox. Men genom att förena vår tids folkligt förankrade kreativitet och formgivning med äldre tiders folkkonst vill vi synliggöra både individens roll och ett samlat konstnärligt skapande.

I designåret 2005 blir begreppen folkkonst, formgivning och design nämnda och diskuterade i många av Fataburens artiklar. I synnerhet de två första orienterande avsnitten har ord och be-

CHRISTINA
WESTERGRÉN
& JOHAN
KNUTSSON

är redaktörer för Fataburen

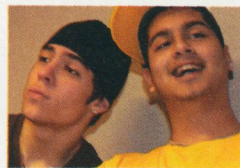

Foto Peter Segemark,
Nordiska museet.

greppsbildning som utgångspunkt. *Nils-Arvid Bringéus* ger i sin tillbakablickande artikel en redogörelse för folkkonstforskningens utveckling. Han har också själv utökat begreppsfloran inom forskningen om folkliga bilder med uttrycket bildlore. *Eva Londos* ser sig om i samtidens olika miljöer, i privata hem, trädgårdar och frikyrkor. Hon finner ett skapande av en omfattning som aldrig tidigare i historien. Även hon väljer ett nytt begrepp – populärkonst – och hon motiverar också sitt val.

Kroppen

Boken har tre delar motsvarande tre områden, med ytor, ting och rum att forma och pryda. Först står den mänskliga kroppen i centrum, den unika individens yta och jagets uttrycksmedel. Med klädsel, smycken och attribut av olika slag, och genom omformande av den fysiska kroppen visar man vem man är och vart man hör. Man kan också tala om en levande symbolik både när det gäller smycken, klädesplagg och tatueringar. Kroppen framstår ofta som ett kvinnligt uttrycksfält, men det är också här som vår tids tal om kön och kategorier blir särskilt märkbart. Det kroppsliga är föremål för förhandling och omkodning. Att designa sig själv, som titeln lyder på *Kristina Lunds* och *Birgitta Svenssons* artikel, är en konst som tycks få allt större betydelse. Identitetsbegreppet har blivit något av ett mantra i dagens diskussioner om form, design och varumärkesbygge. Det används också av etnologer och kulturhistoriker som sammanhållande begrepp inom ny forskning i tvärvetenskaplig anda.

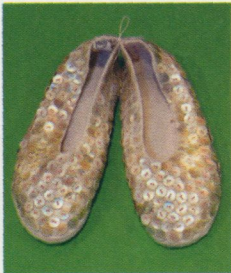

Foto Mats Landin,
Nordiska museet.

Som en protest mot designens kommersiella sida har nya rörelser vuxit fram. Do Redo är ett projekt som initierat ett mo-

deskapande för skapandets egen skull, och som propagerar för ett återbruk – av såväl uttjänta klädesplagg som glömda mönster, motiv och tekniker ur den egna textiltraditionen. Om detta skriver *Anna Stina Lindén Ivarsson*, en av projektets eldsjälar.

Klädedräkten har också tidigare varit ett uttrycksmedel i många kulturer, det gäller särskilt konstfulla dräkter och smycken för högtidliga tillfällen. Bland samer idag har dräkten fått en ny betydelse i en medveten strävan att slå vakt om det egna kulturarvet. Samernas brudklädsel har under vissa tider påverkats av svenskt och internationellt mode, men nu har man åter börjat värna den traditionella dräkten. *Elisabeth Elmfeldt-Brundin* beskriver utvecklingen utifrån intervjuer och bröllopfoton.

Att formgivare har blivit ett modeyrke i vida kretsar och inom olika områden framstår som tidstypiskt. Kanske kan trenden beskrivas både som en allmän estetisering av vardagen och som en professionalisering av skapandet. När det gäller kläddesign används i alla händelser kulturarvet även inom den professionella formgivningen, ibland så nyskapande och fantasifullt att det kan vara svårt att uppfatta för den som inte själv varit med i formgivningsprocessen. *Monica Hallén* har intervjuat åtta formgivare och hon presenterar både deras idéer och deras inspirationskällor.

Foto Hunkydory.

Hemmet

Hemmet är en viktig arena för konstnärligt skapande och idag kanske »det främsta mediet att frambringa populärkonst« som Eva Londos uttrycker sig i sin artikel. Sedan den traditionella folkkonstens storhetstid på 1700- och 1800-talen har hemmets roll förändrats. Då var gården och bostaden ett rum för livet

i sin helhet, för arbete och vila, vardag och fest. Och där livet levdes skapades konsten. Idag är hemmet skilt från arbetslivets krav och har just därför blivit en fristad för konstnärligt skapande, ett väljande, ordnande och manipulerande av industri-samhällets alla ting, ett formande av rum och miljöer som aldrig tidigare. Allmogesamhällets hantverksmässiga tillverkning av möbler, målningar och textilier har ersatts av arrangerandet som huvudsaklig konstnärlig uttrycksform. Men nu liksom tidigare är inredning en fråga om både estetik och symbolik.

Dekor eller symbol? Det är frågan många ställer sig inför den gamla folkkonstens och slöjdens många mönster och motiv i olika tekniker och material. De av bokens författare som rör sig i hemmets sfär har alla traditionellt hantverk och äldre folklig formgivning som utgångspunkt. *Anneli Palmsköld* har undersökt allmogehemmets textilier i Halland. Vävda bonader och hängkläden har betraktats annorlunda än målade bonader. Textilier som tillverkats av kvinnor har helt enkelt setts som något annat än folkkonst framställd av män. De traditionella folkkonststudiernas könshierarkier blir tydliga, liksom möjligheten att tolka textiliernas mönster som symboler och budskap. Textilierna kan sägas förmedla kunskap mellan människor, ofta mellan generationer.

Textilier som en kunskapsöverföring mellan olika generationer av kvinnor är också *Berit Eldviks* ämne. Hon beskriver hur nyskapande textilformgivare under hela 1900-talet har inspirerats av folkliga mönster, färger och material. Men det som i bondstugan var värmande sängtäcken har blivit mattor av ett speciellt och svensk slag i en modern heminredning.

Mikkel B. Tin söker nya sätt att närma sig de folkliga textilierna och deras dolda betydelser genom 1900-talets avantgardistiska konst och konstteorier. Inspirerad av den ryske målaren

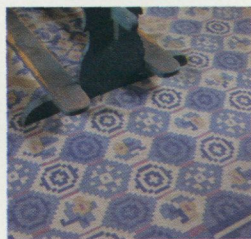

Foto Peter Segemark,
Nordiska museet.

Malevitjs texter och verk hävdar han folkkonstens stiliserade formspråk som utvecklat – och inte primitivt. Mikkel Tin är en av bokens två norska författare, vars artiklar vi valt att inte översätta. Exakt hundra år efter unionsupplösningen finner vi det särskilt angeläget att betona de band och den förståelse som ändå finns mellan länderna. Flera av de föremål som Mikkel Tin skriver om har också en gång ingått i Nordiska museets samlingar.

Det som funnits i kyrkorna har ofta varit en källa till inspiration. Det gäller i hög grad för det monumentala bonadsmåleriet i Allbo och Kinnevalds härader i södra Småland. *Stig Tornehed* ger många exempel på hur mönster och motiv har överförts från sockenkyrkans medeltida konst till 1700-talets profana måleri på duk.

Sydsvenska bonader har betydelse också för *Ingalill Nyström-Larsson*, målerikonserverator med sydsvenskt bonadsmåleri som specialitet. Hon visar vad tekniska och naturvetenskapliga metoder kan tillföra folkkonstforskningen. Bland annat kan materialtekniska analyser vara till stor hjälp vid datering och attribuering.

Johan Knutsson ger i två artiklar konkreta exempel på hur ny kunskap och nya insikter kan utvinnas ur den gamla folkkonstens föremål. Med hjälp av verk av Johannes Dunderhake och Hans Wikström diskuterar han de svåra och laddade begreppen folklig och borgerlig. Genom en grupp skrin från Västergötland visar han hur utvecklingen av ett gemensamt formspråk, hur likartat det än ter sig, ändå alltid lämnar plats för individuella avvikelser. Skrinen visar hur det bygdekaraktäristiska alltid går att föra tillbaka på enskilda människors skaparkraft.

Idag är intresset för symboler stort i en folkkonstforskning

Foto Stig Tornehed.

Foto Peter Segemark,
Nordiska museet.

som fokuserar sambandet mellan föremålssamlingar och folklivsarkiv, mellan materiellt och andligt. Att mönstrens form inte går att isolera från deras betydelse är ett centralt tema i den andra av bokens två artiklar på norska. *Nils Georg Brekke* behandlar de skurna tecknen hos äldre träföremål. I likhet med Anneli Palmsköld intresserar han sig för benämningar. Att mönstren kallats för något i den folkliga traditionen ser han som en indikation på att de haft en symbolisk betydelse.

En annan tendens i dagens forskning är intresset för stilar och preferenser. Numera framstår det med tydlighet att bönderna i det gamla bondesamhället valde stilar medvetet. *Maj-Britt Andersson* anlägger ett tvärvetenskapligt hermeneutiskt perspektiv på hälsingarnas val av stilar i interiörmåleriet. Hon använder sig av metoder och teorier från olika ämnen i syfte att nå ny kunskap om värderingarna hos de människor som beställde och betraktade det folkliga måleriet i socknar som Forsa och Delsbo.

Foto Marie Andersson,
Skansen.

Det offentliga rummet

Man är sin kropp, man råder över sitt hem, men vem har rätt till det offentliga rummet? Och vad är egentligen ett offentligt rum? Offentligheten består kanske i första hand av människor, det som lämnas till allmänt beskådande måste ha en publik. Folklig form i offentliga rum är bokens avslutande tema.

Förr talade man kanske hellre om allmän plats, och ofta var platsen sockenkyrkan, kyrkogården och kyrkbacken. Hit for man i sina vackraste slädar och vagnar, förspända med hästar som försetts med skurna och målade bogträn och selvbågar. Här visade man upp sig i sina finaste kläder för en ganska liten och

känd grupp. Platser på landet kan fortfarande ha karaktären av liten värld, en gemenskap med begränsad tillgänglighet och öppenhet. Stadens gator och torg har erbjudit rum med en vidare offentlighet och en större publik, med fler okända. Fler har också haft anspråk och synpunkter på vad som får visas och synas, fler funktioner och aktiviteter har samordnats. Som scen för folkligt skapande har staden varit speciell.

Hur definieras det offentliga rummet idag? Förutom verkliga platser finns Internet, ett jättelikt cyberrum för egendesignade verk och budskap. Var och en kan numera ställa ut sina sidor i ett globalt galleri. Publiken är anonym och oöverskådlig.

En skildring från Jämtland, ett landskap utan stad, får bilda en övergång från hemmet till det offentliga rummet. Flera författare har visat hur betydelsefull kyrkokonsten varit som inspiration. I *Maj Nodermanns* artikel understryks betydelsen av kyrkorummens inredningar, där skickliga hantverkare efter utbildning långt bort från bygden tillämpat sina kunskaper och infört nya stilar.

Begrepp som bygd och stil är också relevanta när vi hastigt förflyttar oss till ett annat landskap och en helt annan tid. *Anna Asplund* ser många likheter mellan den graffiti, som under slutet av 1900-talet skapats i ett hamnområde i Västerås, och äldre tiders folkkonst. En påfallande likhet är lusten att smycka alla tomma ytor, ju mer desto bättre. Graffiti har ofta betraktats som mycket tidstypisk, en ungdomlig provokation på gränsen till det förbjudna. Jämförelsen med annan folkkonst får oss att se graffiti med nya ögon. Mot bakgrund av en planerad dokumentation av hamnområdet ställs frågan om graffiti hör till det kulturarv som ska bevaras.

Annette Rosengren tvekar inte när det gäller hemmabygda bi-

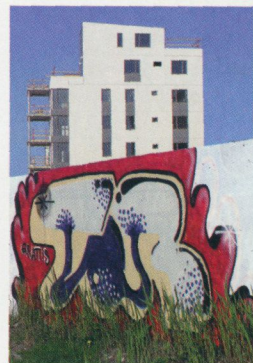

Foto BilderBenkt i Orsa.

Foto Annette Rosengren.

lar. Hon ser dem som exempel på modern folkkonst med en given plats i museernas samlingar. De hot rods och street rods som hon beskriver har just de drag som anses definiera folkkonst. Bilbygge är också ytterligare ett exempel på återbruk av industrisamhällets produkter. Och kanske kan bilarna jämföras med kyrkbackens vagnar och slädar när de visas upp för andra i garage, på vägar och på utställningar. Men formspråket är internationellt giltigt i linje med det moderna samhällets globala räckvidd.

Formgivning i det offentliga har beskrivits med exempel från männens och pojkarnas områden. Visar det konventioner och svårföränderliga strukturer i det konstnärliga skapandet eller i våra studier och presentationer? Också i den sista artikeln är det framför allt pojkar som hanterar nya verktyg i en ny offentlighet. *Per Erikssons* artikel beskriver hur ett litet behändigt medium som flyern har spelat en viktig roll i storstadskulturen. Kopiatorer och datorer har möjliggjort en flod av folklig grafisk formgivning. Utvecklingen fortsätter idag förstås – på Internet.

I raden av artiklar och ämnen utgår vi från kroppen och förflyttar oss via hemmet ut i världen. Artiklarna rör sig också i tiden, från vår tid till bondesamhällets tid och tillbaka till nutiden och framtiden. Rummen och tiderna går i varandra och påverkar varandra. Den traditionella folkkonsten återuppstår i nya former, folkliga konstnärer har inspirerats av en elit och professionella formgivare av folkkonst. I hemmet kan allt samsas i personliga installationer, men dagens designade kroppar hör också hemma i det offentliga rummet, där de ingår i en alltmer omfattande formgivning av tillvaron.

En form av konst, tänkt att fungera som flyer. Arrangemang och foto Per Eriksson.